

האם יש סיכוי להיסטוריה?

ספר 'במדבר', אותו מתחילים אנו לקרוא השבת, מוסר בקווים כלליים את תולדות ישראל בשנות מסעם במדבר. בפרשת 'מסעי' החותמת את ספר 'במדבר', נקרא כסיכום את רשימת המסעות והחניות: "וַיִּסְעוּ... וַיֵּחָנוּ...". ב'מורה נבוכים' (חלק ג, נ) דן הרמב"ם על עצם שאלת קיומם של סיפורים בתורה. הדוגמה שהוא בחר לנתח היא סיפור הנדודים במדבר, ובייחוד תיאור סדר המסעות. הרמב"ם, שהיה אומן הקיצור והדיוק, וכל יצירותיו הן בבחינת 'מועט המחזיק את המרובה', מתמודד עם שאלה המטרידה את הקורא, הקורא סיפור שלכאורה "אין צורך לזכרו או שיש בו אריכות". תשובתו של הרמב"ם היא שתוכנם הכללי של סיפורים אלה ואף פרטיהם חשובים למטרות מסוימות שפעמים רבות אין אנו מודעים להם. לדיון הרמב"ם ולתשובתו נחזור אי"ה בפרשת 'מסעי'. כאן נתעכב על פרט אחד בלבד בדיונו, פרט החשוב לענייננו.

"עַל פִּי ה' יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל פִּי ה' יֵחָנוּ" (במדבר ט, יח) מדגיש הכתוב בפרשת 'בהעלותך'. הרמב"ם מעיר שלכאורה בכך היה די: "ויעלה בלב האדם מתחילת המחשבה כי כל מה שבא אחריו בזה העניין הוא אריכות דברים אין צורך בהם". אלא שהכתוב מרחיב שם ומפרט (ט, יט-כג): "וַיֵּשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הָעֵנָן מִעֶרֶב עַד בֹּקֶר וְנִעְלָה הָעֵנָן בִּבְקֹר וְנִסְעוּ... או ימים או חֶדֶשׁ או יָמִים... יֵחָנוּ בְּנֵי יִשְ�רָאֵל וְלֹא יִסְעוּ וּבִהְעֲלֹתוֹ יִסְעוּ". לשם מה אריכות זאת?

הרמב"ם עונה לשאלה זאת, בתשובה שהיא משמעותית אף לדורנו: "ואני אודיעך טעם אלו הפרטים כולם. וטעמם הוא - לחזק העניין ההוא, לסלק בו מה שהיו האומות חושבים אז, ומה שיחשבו עד היום, שישראל תעו בדרך ולא ידעו אנה ילכו - כאמרו, "נבוכים הם בארץ". וכן קוראים אותו הערביים עד היום... 'מדבר התעיה', ויחשבו שישראל תעו ולא ידעו הדרך. והתחיל הכתוב לבאר ולחזק כי המסעות ההם, שהיו בלתי מסודרות, ושובם [אחורה] בקצת המסעות לפעמים, והיות זמן עמידתם בכל מסע חלוק [=שונה] זה מזה, עד שהיה מעמדם במסע אחד שמונה עשרה שנה, ובמסע אחד יום אחד, ובאחר לילה אחד - הכל בשיעור א-לוהי", אורך החנייה במקומות השונים נקבע על ידי הקב"ה למטרות הידועות לו. אך על כך, כפי שאמרנו, בפרשת 'מסעי'. כאן חשבה הטענה בדבר תעיית ישראל במדבר. טענה זאת מתקשרת אצלי לסוגיה רחבה יותר והיא הטענה המוסלמית שהיהודים זייפו את כתבי הקודש. נוכל להבין בקלות סוגיה זאת, אם נזכר בטענתם של פוליטיקאים מוסלמים מסוימים, לפיה בהר הבית לא היה אף פעם מקדש יהודי, מאז ומתמיד היה שם מסגד. אני "מתמוגג" מטענה זאת. ממנה נובע, שאילו באמת היה שם פעם בית מקדש לא-לוהי ישראל, יש לצאצאיהם היהודים זכויות כלשהן על המקום הקדוש, אילו באמת ישו היהודי היה שם, אולי גם לנו מותר להתפלל במקום.

הבעיה אתה התמודד הרמב"ם, סילוף ההיסטוריה, חוזרת מדי תקופה, בנוסחים שונים ובצורות על פי רוב מתוחכמות ובעלות הכשר וגושפנקא מדעיים. מדי פעם פורצים קרבות בכל הנוגע לארכיאולוגיה של ארץ ישראל בימי הבית הראשון. אולם, בימינו אנו עדים לפן אחר של הבעיה המטריד בעצם אף יותר. כוונתי לסערה מסביב לספר ולסרט "צופן דה וינצ'י". זוהי תופעה היכולה ללמד אותנו רבות על חיינו התרבותיים והדתיים.

צופן דה-וינצ'י

דעתי על הסרט שלילית, הוא פוגע במאמינים נוצרים בנקודה רגישה מאוד עבורם. אפשר להתפלמס ולהתווכח עם דתות אחרות, אך לדעתי קיימים גבולות מוסריים בסיסיים שעלינו לכבד. לטעון שלישו הייתה אישה, ומתוך כך להכניס את נושא המיניות לדמותו, ולתיאולוגיה הנוצרית הוא עלבון חמור כנגד המאמינים הנוצרים. הנוצרים אכן נפגעו ונעלבו בצדק. שמעתי התייחסות לשאלה זאת מפי כומר, יהודי מומר (או איך שהיו קוראים זאת פעם, 'משומד') היושב בוותיקן, שדיבר על הסרט ברדיו הישראלי. כדי שהישראלים יבינו את משמעות הדברים, השווה הוא את 'צופן דה וינצ'י' לפרוטוקולים של זקני ציון. לדעתי, ההשוואה הזאת אינה במקום. המקבילה המדויקת מצויה בסרטו של מל גיבסון, 'הפסיון של ישו'. זהו סרט, המבוסס על חזיונות שווא ומשתמש בטכניקות קולנועיות מתוחכמות כדי לזעזע את הצופים מההתעללות האכזרית שהיהודים כביכול ביצעו במשיחם. מתוך כך הוא מרבה שנאה מסוכנת. קשה להעלות על הדעת 'מידה כנגד מידה' צודקת וקשה יותר. הנוצרים שלא מחו על העוול שבפסיון, קיבלו באופן מידתי את העוול שבצופן. למרות הצדק שבעונש, אני עצוב. עצוב, כי רבים מדי הם אלה שעדיין אינם מבינים שאחד מעקרונותיה של האמונה בא-להים הוא האיסור לגרום לזולת צער, גופני או רוחני, בלתי הכרחי. את זאת עלינו להבין על פי העיקרון הקלאסי של הילל, שלימד אותנו שעל מהות הטוב והרע עלינו ללמוד בהסתכלות הפנימית לתוך עצמנו: מה ששנאו עליך – לרעך אל תעשה. דברים אלה נכונים גם לגבי הנצרות, וגם לגבי האסלאם הרגיש לקריקטורות נגדו ונגד נביאו, אך אינו מהסס להשתמש בקריקטורות ארסיות נגד מדינת ישראל והיהדות. האסלאם אינו מבין שהיום, ביחסו למדינת ישראל, נתון הוא באחד הצמתים המכריעים בתולדותיו, כפי שהייתה הנצרות בימי השואה. זהו צומת בו עומדת למבחן מורשתו האברהמית של ישמעאל.

עצוב אני בעקבות לקח נוסף מהפרשה. 'צופן דה וינצ'י', הוא בידיון מוחלט. אלא, שאפילו אם היסטוריונים ומדענים יעידו על כך, הקהל שיצפה בסרט יצא בהרגשה שאולי לא הכול אמת ויציב, אבל אמת חלקית וודאי ישנה כאן. קיים בבני אדם, מעין מנגנון פסיכולוגי על פיו נטיית אנשים רבים, ביניהם טובים וישרים, היא לומר 'יחלוקו' כששניים אוחזים במחלוקת. הדבר הופך מסוכן יותר כאשר היצירה הספרותית או הקולנועית מערבת היסטוריה ובידיון. טענה זאת בוטאה על ידי רבי מאיר, והביא את דבריו רבי יוחנן בהקשר לדברי המרגלים (סוטה לה ע"א): "כל דבר לשון הרע, שאין אומרים דברי אמת

בתחילתו [מערבים בו דברי אמת] אין מתקיים בסופו [אין הוא מצליח לשכנע את השומעים]". הערבוב הופך את הבידיון למסוכן יותר, וכדברי הרבי מאוז'רוב (באר משה, פרשת משפטים): "מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּרְחֶק" (שמות כ"ג ז). ... נמצא, שבכדי להינצל משקר, זקוקים להבנה מיוחדת וסיעתא דשמיא. משום שאם עבירות אחרות הם גלויות לעין, הרי שונה השקר, שהוא מלוכש בדרך כלל באמת... וזה מה שאמר הרבי ר' [שמחה] בונים ז"ל מפרשיסחא, כי לא מצינו בכל התורה לשון של התרחקות מאיסור פרט לשקר... "החטא שבעץ הדעת נעוץ בערבוב של טוב ורע, אמת ושקר, ערבוב המסוכן יותר מאשר ההתמודדות עם הרע והשקר ב"טהרתם". שם הדברים ברורים, כאן הכל מעורבב ומטעה.

מנגנונים פסיכולוגיים אלו מצביעים על הקושי שבמלחמה באנטישמיות. השומע תעמולה אנטישמיות, נוטה לעשות ממוצע מן העמדות, ויצטרף 'במקצת' לשונאי ישראל. בציניות ניתן לומר, שאמנם כן, אסור לשקר, וודאי אסור לאבד את האמינות, אך ייתכן והתשובה היחידה כנגד שקר היא לענות בשקר בסדר גודל מקביל לזה של השונא. רק כך הממוצע יהיה קרוב לאמת. האם יש דרך אחרת? על כל פנים, בין כה ובין כה, אין סיכוי לאמיתויות ההיסטוריות בימינו, ימי כל-היכולת הוירטואלית.